

O PRZEDMIOCIE EKONOMIKI SOCJALISTYCZNEGO ROLNICTWA *

Dyskusja o przedmiocie ekonomik szczegółowych, którą otworzył artykuł tow. Chromowa w nrze 7 czasopisma „Woprosy Ekonomiki” z r. 1952, ma bez wątpienia wielkie znaczenie teoretyczne i praktyczne zarówno dla dalszego opracowania zagadnień teoretycznych stojących przed ekonomikami szczegółowymi, jak i dla wykładania ekonomik szczegółowych na wyższych uczelniach.

Wyjątkowo wielkie znaczenie dla naukowego określenia przedmiotu ekonomik szczegółowych posiadają prace towarzysza Stalina „Marksizm a zagadnienia językoznawstwa” i „Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR”. Towarzysz Stalin uczy, że zjawiska społeczne „...mają... swoje cechy specyficzne, które różnią je od siebie i które są dla nauki najważniejsze” **. Określić cechy specyficzne jakiegokolwiek gałęzi nauki ekonomicznej wraz z tym ogólnym, co jest jej właściwe jako nauce ekonomicznej w ogóle — to znaczy określić jej przedmiot i wyodrębnić ją z innych nauk ekonomicznych.

W celu określenia specyfiki ekonomik szczegółowych niezbędne jest przede wszystkim ustalenie, na czym polega wspólność przedmiotu nauk ekonomicznych w odróżnieniu od innych nauk — nieekonomicznych. Ogólnym, właściwym wszystkim naukom ekonomicznym, różniącym je od innych — nieekonomicznych — nauk jest badanie ustroju ekonomicznego będącego bazą społeczeństwa, badanie stosunków produkcji między ludźmi i praw rządzących produkcją i podziałem dóbr materialnych.

Nauka ekonomiczna jest nauką o prawach rozwoju stosunków produkcji między ludźmi. Każda nauka — to odrębny szczebel ludzkiego poznania. Poznanie praw rozwoju jest specyfiką nauki. Tam gdzie nie ma poznania praw, tam nie ma nauki. „...nauka nie może żyć i rozwijać się bez uznania obiektywnych prawidłowości, bez badania tych prawidłowości” ***.

Ekonomia polityczna bada produkcyjne, ekonomiczne stosunki między ludźmi, prawa produkcji społecznej i podziału dóbr materialnych na różnych szczeblach rozwoju społeczeństwa ludzkiego. To określa decydującą rolę ekonomii politycznej wśród innych nauk ekonomicznych jako ich ogólnej podstawy teoretycznej.

* Patrz: „Woprosy Ekonomiki” nr nr 7, 8 z 1952, nr 2 z 1953.

** J. W. Stalin, „Marksizm a zagadnienia językoznawstwa”, Warszawa 1953, str. 33.

*** J. W. Stalin, „Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR”, Warszawa 1953, str. 92.

Co jest przedmiotem badania ekonomik szczegółowych? Na czym polegają ich cechy szczególne?

Ekonomiki szczegółowe, a więc ekonomika socjalistycznego przemysłu, rolnictwa, transportu, itp., jako nauki ekonomiczne, badają także prawa rozwoju stosunków produkcji między ludźmi. Jednakże badanie to ma szereg cech specyficznych. Polegają one na tym, że przedmiotem ekonomik szczegółowych jest badanie konkretnych form przejawiania się ogólnych praw rozwoju stosunków produkcji między ludźmi, przy czym nie na różnych szczeblach rozwoju społeczeństwa ludzkiego, a nawet nie w zastosowaniu do całego społeczeństwa na określonym szczeblu rozwoju, lecz w granicach tej lub innej gałęzi produkcji materialnej w warunkach socjalistycznego ustroju ekonomicznego. Ekonomiki szczegółowe badają przy tym prawa socjalistycznych stosunków produkcji jako główną dźwignię rozwoju sił wytwórczych tej lub innej gałęzi gospodarki narodowej. Jednocześnie gałąź stanowi część gospodarki narodowej, w której zajmuje określone miejsce i posiada określone znaczenie. Dlatego też przedmiotem ekonomik szczegółowych jest badanie praw reprodukcji rozszerzonej w danej gałęzi w ich konkretnych formach przejawiania się.

To, że ogólne prawa rozwoju stosunków produkcji w specyficznych formach przejawiają się w gałęziach gospodarki narodowej, można zilustrować szeregiem przykładów. Tak np. prawidłowość społecznego podziału pracy jest właściwa i dla przemysłu, i dla rolnictwa. Jednakże podczas gdy tendencja rozwoju przemysłu polega na tym, „...aby przekształcić w odrębną gałąź przemysłu wytwarzanie nie tylko każdego poszczególnego produktu, lecz nawet każdej poszczególnej części produktu; — i nie tylko wytwarzanie produktu, lecz nawet poszczególne operacje związane z przygotowaniem produktu do spożycia”*, to podział pracy w rolnictwie przyjmuje charakter specjalizacji w wytwarzaniu danego produktu przy wielokierunkowym rozwoju socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych.

Jak wiadomo, prawo wartości w warunkach socjalizmu oddziaływa na rozwój przemysłu i rolnictwa. Jednakże w gałęziach przemysłu wytwarzającego środki produkcji, gdzie produkty nie są towarami, oddziaływanie prawa wartości na produkcję różni się w sposób istotny od jego oddziaływania na produkcję w kołchozach, których produkcja posiada formę towarową.

Działanie prawa wartości w warunkach własności kołchozowo-grupowej, prowadzi na przykład do powstawania renty różniczkowej, jako różnicy między wartością społeczną a indywidualną. Wskutek tego w rolnictwie ważne znaczenie ekonomiczne posiadają różnice w urodzajności gleby, położeniu danej ziemi i wydajności kolejnych nakładów.

Socjalistyczna zasada płacy według pracy we wszystkich gałęziach gospodarki narodowej warunkuje podział produktów indywidualnego spożycia. Jednakże realizacja tej zasady w kołchozach posiada swoje cechy specyficzne: jest ona związana przede wszystkim z wykorzystaniem dniówki obrachunkowej jako miernika pracy oraz spożycia itd.

* W. I. Lenin, „Rozwój kapitalizmu w Rosji“, patrz: Dzieła, t. 3, Warszawa 1953, str. 27—28.

Prawa ekonomiczne — to prawa rozwoju stosunków produkcji. Tak na przykład różne formy przejawiania się praw w przemyśle i rolnictwie są określone przede wszystkim tym, że „...w przemyśle mamy ogólnonarodową własność środków produkcji i wytworów produkcji, podczas gdy w rolnictwie mamy własność nie ogólnonarodową, lecz grupową, kolchozową”*. Tak więc różne formy przejawiania się praw ekonomicznych w przemyśle i kolchozach wynikają z istotnych różnic między stosunkami produkcji w tych sektorach gospodarki narodowej.

*

Dla procesu reprodukcji charakterystyczne są różnice w każdej gałęzi, różnice, które tkwią w samej produkcji materialnej. Produkcja rolna na przykład posiada tę cechę szczególną, że reprodukcja społeczna przeplata się w niej ściśle z przyrodniczym procesem reprodukcji. Jednym z podstawowych środków produkcji w rolnictwie jest ziemia; warunkuje to konieczność opracowania i wprowadzenia przodującego systemu uprawy roli, zapewniającego racjonalne wykorzystanie ziemi i podniesienie jej urodzajności. Środkami produkcji są tu również żywe organizmy — rośliny i zwierzęta — które winny się reprodukować. Dlatego też w rolnictwie część produktu rocznego winna ponownie wracać do produkcji, czas pracy zaś i czas produkcji nie pokrywają się, co warunkuje nierównomierne wykorzystanie środków produkcji i prowadzi do nierównomiernego obrotu środków obrotowych.

Ekonomiki konkretne, badając prawa reprodukcji rozszerzonej gałęzi, nie mogą abstrahować od specyfiki produkcji materialnej. Tylko badając cechy szczególne określonej gałęzi produkcji materialnej, można prawidłowo pokazać rolę stosunków produkcji jako głównego i decydującego czynnika w rozwoju sił wytwórczych w przemyśle, rolnictwie itd.

Przy badaniu ekonomiki jakiegokolwiek gałęzi należy pamiętać, że gałąź nie jest mechanicznym połączeniem, lecz organiczną jednością wchodzących w jej skład przedsiębiorstw. Prawidłowości rozwoju gałęzi są jednocześnie prawidłowościami rozwoju poszczególnego przedsiębiorstwa wchodzącego w skład danej gałęzi; dlatego też przy badaniu ekonomicznych problemów gałęzi i przedsiębiorstwa rozpatruje się w zasadzie te same zagadnienia. Zrozumiałe jest, że ekonomika konkretnego przedsiębiorstwa może różnić się nieco od ekonomiki gałęzi. Na przykład powiązanie gałęzi i ich znaczenie w jakimś sowchozie czy kolchozie może być nieco inne niż powiązanie i znaczenie tej czy innej gałęzi w całej produkcji rolnej. Jednakże różnica ta bynajmniej nie zmienia faktu, że rolnictwo jako całość rozwija się wszechstronnie, że staje się coraz bardziej produktywnym i wykwalifikowanym, ani tego, że poszczególne przedsiębiorstwa rolne rozwijają się jako wielogałęziowe gospodarstwa. W rolnictwie nie można na przykład wydzielić takich przedsiębiorstw, które mogłyby być zaliczone tylko do gałęzi zbożowej czy hodowlanej, ponieważ wszystkie przedsiębiorstwa, jedynie z niewielkimi wyjątkami, uprawiają zboża, prowadzą

* J. W. Stalin, „Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR“, cyt. wyd., str. 31.

hodowlę zwierząt gospodarskich oraz inne rodzaje produkcji. Z tego wynika, że badanie ekonomiki gałęzi winno być jednocześnie badaniem ekonomiki przedsiębiorstwa. Z drugiej strony uogólnienie doświadczeń przodujących przedsiębiorstw winno wzbogacać ekonomikę gałęzi.

Zbadanie i uogólnienie doświadczeń przodujących przedsiębiorstw socjalistycznych posiada wyjątkowo doniosłe znaczenie dla ekonomiki rolnictwa. Ekonomiczne znaczenie na przykład produkcji zbożowej jest inne na południu Ukrainy, w Północnym Kaukazie niż w rejonach Azji Środkowej, gdzie główną kulturą jest bawełna. Wynika stąd, że ekonomikę poszczególnej gałęzi rolnictwa należy badać tylko w określonym kompleksie, w powiązaniu z innymi gałęziami. Możliwe to jest jednak wyłącznie na podstawie badania ekonomiki poszczególnych przedsiębiorstw. Należy także podkreślić, że wszystkie podstawowe warunki ekonomiczne rozwoju przedsiębiorstwa socjalistycznego w rolnictwie określa nie przedsiębiorstwo, lecz organy kierujące na podstawie zadań, które stawia gospodarka narodowa wytwarzaniu produkcji rolnej. Tak np. specjalizację przedsiębiorstwa rolnego, skład gałęzi i ich powiązanie, poziom produkcji globalnej oraz towarowej itd. ustala nie przedsiębiorstwo, lecz plan gospodarki narodowej odpowiednio do jej zadań jako całości.

Podstawą do ustalenia specjalizacji, powiązania gałęzi itd. są określone prawidłowości ekonomiczne, które winny być odkryte przez badania ekonomiki rolnictwa socjalistycznego. W tych warunkach zadanie kierownictwa przedsiębiorstwem sprowadza się przede wszystkim do opracowania środków organizacyjno-technicznych, które zapewniłyby wykonanie wskaźników ekonomicznych.

Ponieważ w rolnictwie ekonomika gałęzi i ekonomika przedsiębiorstwa stanowią jedność, wydzielenie odrębnej nauki — ekonomiki przedsiębiorstwa — jest niecelowe i sztuczne. Naszym zdaniem do kursu ekonomiki przedsiębiorstwa mogą być włączone tylko te same zagadnienia ekonomiczne, które wchodzi również do kursu ekonomiki gałęzi, oprócz ogólnych wskaźników rozwoju danej gałęzi. To, co proponuje się wyklądać pod nazwą kursu ekonomiki socjalistycznego przedsiębiorstwa w rolnictwie, w istocie stanowi kurs organizacji, którego treścią są zagadnienia organizacji i zarządzania przedsiębiorstwem.

*

Biorąc za punkt wyjścia ogólne określenie przedmiotu ekonomik szczegółowych, spróbujemy ustalić treść i nakreślić zadania kursu ekonomiki socjalistycznego rolnictwa.

Ważnym zadaniem kursu ekonomiki socjalistycznego rolnictwa jest badanie prawidłowości stworzenia socjalistycznych form wielkiej produkcji w rolnictwie. Kurs winien obejmować naszym zdaniem następujące tematy:

1. Październikowa Rewolucja Socjalistyczna jako konieczna przesłanka przejścia chłopstwa na drogę kolektywizacji.

2. Leninowsko-stalinowski plan spółdzielczy. Teoria kolektywizacji.

3. Stworzenie wielkiej socjalistycznej produkcji w rolnictwie.

Studiowanie zadań organizacyjno-gospodarczego umocnienia kolchozów powinno być wydzielone w odrębny temat. Praktyka wykładania wykazuje, że włączenie zagadnień organizacyjno-gospodarczego umocnienia kolchozów do innych tematów nie umożliwia studentom zdobycia trwałych wiadomości o tym tak ważnym zagadnieniu.

Oddzielne miejsce w ekonomice socjalistycznego rolnictwa winno zająć również zbadanie prawidłowości reprodukcji rozszerzonej w rolnictwie w okresie ostatnich 20—25 lat. Zagadnienie to należy wyodrębnić jako specjalny temat, w którym należałoby omówić najważniejsze wskaźniki rozwoju rolnictwa, oświetlić zagadnienia reprodukcji rozszerzonej s i wytwórczych w rolnictwie na bazie sowchozów, Ośrodków Maszynowo-Traktorowych i kolchozów, a także cechy szczególne reprodukcji według pięcioletek.

Końcowy temat tej części kursu powinien być poświęcony analizie zadań piątej pięcioletki ZSRR w dziedzinie rolnictwa.

Tak więc historyczny dział kursu winien składać się nie mniej niż z sześciu tematów, co umożliwi studentom przestudiowanie historii rozwoju sił wytwórczych i stosunków produkcji w rolnictwie ZSRR.

W drugim, podstawowym dziale kursu powinny być rozpatrzone problemy socjalistycznej ekonomiki rolnictwa i badane podstawowe problemy ekonomiczne reprodukcji gałęzi. Takimi podstawowymi problemami są: planowy charakter reprodukcji rozszerzonej, rola ekonomiczna, jaką odgrywa przodująca technika maszynowa w rozwoju socjalistycznego rolnictwa w celu uzyskania obfitości produktów rolnych; reprodukcja środków trwałych i obrotowych socjalistycznego rolnictwa; specjalizacja i rozmieszczenie produkcji rolnej; intensyfikacja jako główna linia rozwoju socjalistycznego rolnictwa; koszty produkcji i rentowność socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych; problemy pracy i kadr; towarowość wielkiej produkcji socjalistycznej; renta różniczkowa w kolchozach; podział produktów rolnictwa; podział dochodów w kolchozach.

Niektóre z wyliczonych tematów nie są włączone do istniejącego programu i na razie nie wchodzi do kursu ekonomiki socjalistycznego rolnictwa. Tak więc nie studiuje się zupełnie, względnie rozpatruje się tylko w odniesieniu do sowchozów takie ważne problemy, jak reprodukcja środków trwałych i obrotowych w rolnictwie, koszty produkcji i rentowność socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych, towarowość wielkiej socjalistycznej produkcji. Jednakże specyficzna struktura środków trwałych kolchozów i Ośrodków Maszynowo-Traktorowych, a także walka o lepsze wykorzystanie środków trwałych oraz obrotowych wymaga studiowania tych zagadnień.

Rentowność sowchozów i kolchozów jest nadzwyczaj ważnym zagadnieniem. „...rentowność poszczególnych przedsiębiorstw i gałęzi produkcji — uczy towarzysz Stalin — ma ogromne znaczenie z punktu widzenia rozwoju naszej produkcji” *.

Obecnie we wszystkich dzielnicach kraju istnieje tysiące wysokorentownych kolchozów. Uogólnienie doświadczenia ich walki o wysoką ren-

* J. W. Stalin, „Ekonomiczne problemy socjalizmu w ZSRR“, cyt. wyd., str. 61.

towność jest niezwykle ważne dla teorii i praktyki budownictwa kołchozowego.

W świetle nauki towarzysza Stalina o produkcji towarowej w ZSRR doniosłego znaczenia nabiera badanie produkcji towarowej w kołchozach, zagadnień towarowości, a także początkowych form wymiany produktów, które istnieją już obecnie w postaci opłaty towarami * kultur technicznych.

Do chwili obecnej zagadnienia te nie znajdowały odzwierciedlenia ani w programie, ani w specjalnych badaniach z dziedziny ekonomiki rolnictwa.

Naszym zdaniem do drugiego działu kursu winny wchodzić następujące tematy:

1. Planowanie socjalistycznego rolnictwa.
2. Mechanizacja i elektryfikacja socjalistycznego rolnictwa.
3. Środki trwałe i obrotowe w rolnictwie.
4. Rozmieszczenie i specjalizacja produkcji rolnej.
5. Praca w rolnictwie socjalistycznym.
6. Intensyfikacja produkcji rolnej.
7. Produkcja towarowa w kołchozach a towarowość produkcji kołchozowej.
8. Koszty produkcji i rentowność socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych.
9. Renta różniczkowa w rolnictwie socjalistycznym.
10. Państwowy skup produktów rolnych.
11. Podział dochodów w kołchozach.

Badanie podstawowych problemów ekonomicznych gałęzi powinno być oparte na podstawie uogólnienia doświadczeń przodujących przedsiębiorstw rolnych z uwzględnieniem cech specyficznych kołchozów, Ośrodków Maszynowo-Traktorowych i sowchozów. Przy tego rodzaju układzie kursu odpada konieczność wyodrębnienia oddzielnego działu ekonomiki sowchozów, Ośrodków Maszynowo-Traktorowych i kołchozów.

Określając kolejność tematów należy brać za punkt wyjścia metodologię ekonomii politycznej; — znaczy to, że kolejność tematów winna w sposób logicznie konsekwentny odzwierciedlać procesy reprodukcji rozszerzonej. Badanie socjalistycznego systemu rolnictwa zgodnie z istniejącym obecnie programem rozpoczyna się od renty gruntowej. Jednakże w warunkach socjalizmu renta jest tylko jednym z problemów podziału, nie odgrywa ona tej roli, jaką odgrywa w ustroju kapitalistycznym. Stawiać ją na pierwszym miejscu to znaczy grzeszyć przeciwko marksistowskiej metodologii.

Tak więc, żeby przestudiować podstawowe problemy ekonomiczne reprodukcji socjalistycznego rolnictwa, należy zatem przerobić minimum osiemnaście tematów (włącznie z tematem o przedmiocie i treści kursu). Czas natomiast przewidziany w programie na wykładową część kursu jest do tego stopnia ograniczony, że zaledwie może wystarczyć na wy-

* W oryginale: „otowariwanie“. — Red. przekł. polsk.

łożenie podstawowych tematów. Nie zostaje więc czasu na studiowanie ekonomiki poszczególnych gałęzi rolnictwa.

W związku z tym należy zaznaczyć, że kurs ekonomiki rolnictwa socjalistycznego już dawno przerósł te wąskie ramy, do których jest ograniczony w istniejących planach nauczania wyższych szkół rolniczych. Tak np. w programie przeznaczono znikomą ilość czasu — nie więcej niż dwie godziny wykładowe — na omówienie ekonomiki kultur technicznych, hodowli itd. Pozwala to jedynie na przedstawienie ogólnego opisu gałęzi i oświetlenie niektórych wskaźników jej rozwoju. Szereg bardzo ważnych, podstawowych problemów ekonomicznych gałęzi nie może być zatem przestudiowany, podczas gdy badanie ekonomiki poszczególnych gałęzi jest niezwykle ważne. Obecnie na przykład nie wystarczy oświetlić tylko ogólne zagadnienia ekonomiki hodowli, gałąź hodowli bowiem składa się z kolei z kilku gałęzi — hodowli koni, hodowli bydła, świń, hodowli owiec, drobiu itd. — a każda z nich odgrywa doniosłe znaczenie. Dlatego też nie można studiować ekonomiki hodowli w oderwaniu od ekonomiki tych gałęzi, które wchodzi w skład gałęzi hodowlanej.

Nie należy też ograniczać się do przestudiowania ekonomiki kultur technicznych ogólnie; konieczne jest poznanie ekonomiki bawełny, buraka cukrowego, lnu itd., które stanowią wielkie gałęzie produkcji rolnej. Jednakże wymaga to znacznie więcej czasu, niż to przewiduje program.

Jakie zagadnienia więc powinny być studiowane na kursach ekonomik poszczególnych gałęzi rolnictwa? W zasadzie te same problemy ekonomiczne reprodukcji gałęzi. Takimi problemami reprodukcji gałęzi rolnictwa są:

1. Rozwój gałęzi.
2. Udział i znaczenie gałęzi w gospodarce narodowej i w rolnictwie, a zwłaszcza jej udział i znaczenie dla ekonomiki przedsiębiorstw, w których występuje jako kluczowa względnie towarzysząca gałąź. Tak na przykład bawełna w rejonach Azji Środkowej, gdzie występuje jako kluczowa gałąź, odgrywa w ekonomice przedsiębiorstw inną rolę niż w nie nawadnianych rejonach na południu Ukrainy.
3. Mechanizacja, elektryfikacja, nawadnianie.
4. Rozmieszczenie danej gałęzi na terytorium kraju.
5. Wydajność pracy w gałęzi.
6. Towarowość gałęzi.
7. Koszty produkcji i rentowność gałęzi.

Przy przerabianiu kursów ekonomik poszczególnych gałęzi nie ma konieczności rozpatrywania takich zagadnień, jak środki trwałe i obrotowe, renta gruntowa, skup, podział dochodów, ponieważ zagadnienia te studiuje się w odniesieniu do produkcji rolnej jako całości.

Początkowo studiowanie niektórych problemów ekonomicznych rolnictwa w wyższych szkołach rolniczych będzie nieco utrudnione ze względu na ich niedostateczne opracowanie naukowe. Jednakże włączenie tych zagadnień do programu będzie wskazywać kadrom pracowników naukowych kierunek pogłębiania studiów nad zagadnieniami ekonomiki rolnictwa.

(„Woprosy Ekonomiki” nr 4, 1953, str. 72—77).